

Hoognodige belastinghervorming en vereenvoudiging blijven uit¹

Koen Caminada

1 Hoofdlijn fiscale beleidsmaatregelen

Helaas is de afgelopen kabinetsperioden, zeg sinds de invoering van de Wet IB 2001, te weinig energie gestoken in de ontwikkeling van een evenwichtig, toekomstbestendig en innovatief belastingstelsel. Het Nederlandse fiscale stelsel oogt als een rommelzolder die niemand wil opruimen, omdat iedere partij gehecht is aan een deel van de rommel. In een recent boek met bijdragen van 30 auteurs onder redactie van Sijbren Cnossen & Bas Jacobs (2021a) worden veel bouwstenen aangedragen voor het ontwerp voor een beter belastingstelsel. Het Nederlandse belastingstelsel verstoort namelijk economische beslissingen, behandelt gelijke economische posities fiscaal ongelijk en is buitengewoon complex. Verder heeft de geloofwaardigheid van het fiscale beleid flinke klappen opgelopen met als dieptepunt de toeslagenaffaire. Dat versterkt de urgentie om de noodzakelijke hervormingsstappen nu eindelijk te zetten (Caminada & Stevens, 2021). Wat brengt in dit perspectief het Coalitieakkoord 2021-2025?

Beleidsmatige lasten per saldo ongewijzigd. Het akkoord bevat veel voorgenomen fiscale maatregelen. De bijlage heeft maar liefst 5 bladzijden nodig om alle 37 voorgenomen maatregelen op te sommen. Op papier een omvangrijke operatie, met 12 maatregelen die de lasten structureel met 8,8 miljard euro verlagen. Hiertegenover staan 19 lastenverhogende maatregelen met een structureel budgettair beslag van 8,3 miljard euro. Per saldo is dus sprake van een bescheiden structurele lastenverlichting van 0,5 miljard euro ten opzichte van het basispad. Op de korte termijn is volgens het Coalitieakkoord sprake van een grotere lastenverlichting als gevolg van de maatregelen (oplopend tot 1,7 miljard euro in 2025). Hieruit mag overigens niet de conclusie worden getrokken dat de lasten zullen dalen, want deze beperkte bijsturing door het Coalitieakkoord moet immers worden gezien tegen de achtergrond van het basispad van het CPB (= ongewijzigd beleid). In het basispad nemen de beleidsmatige lasten met 9,5 miljard euro toe, voornamelijk door de stijging van de zorgpremies (CPB, 2022: 9).

Opmerkelijk is dat het rondpompen van belastinggeld verder toeneemt, want door de plannen wordt via de overheid voor 17,1 miljard euro extra heen en weer geschoven tussen burgers en bedrijven. In plaats van de zolder opruimen, wordt de fiscale balans verlengd; zie tabel 1 voor een specificatie van de fiscale maatregelen.

¹ Met dank aan Kees Goudswaard voor suggesties. In deze korte bijdrage kunnen niet alle fiscale maatregelen aan de orde komen. Zie Cnossen & Jacobs (2021a en 2021b) en Caminada & Stevens (2021) voor de analyse van de fundamentele problemen van het huidige Nederlandse belastingstelsel én de oplossingen daarvoor.

2 Hoognodige belastinghervorming en vereenvoudiging blijven uit

Tabel 1 Fiscale maatregelen pakket gerangschikt van groot naar klein (miljard euro)^a

	2025	Structureel	
1	Lastenverlichting middeninkomens	3,000	3,000
2	Afschaffen verhuurderheffing vanaf 2023	1,420	1,710
3	Effect IAB premie	-0,009	1,246
4	Schuif energiebelasting w.v. 1e schijf elektriciteit (-5,23 ct)	0,684	1,130
5	Verlagen tarief ODE 2 ^e en 3 ^e schijf (elektra)	0,500	0,500
6	Verhogen onbelaste reiskostenvergoeding	0,400	0,400
7	Verhogen heffingsvrij vermogen box 3	0,300	0,300
8	Compensatie energierekening groen gas	0,225	0,225
9	Effect nominale premie en zorgtoeslag	-0,385	0,208
10-12	Verhogen budget EIA; Verhogen budget MIA/VAMIL; box 2	0,084	0,082
	Lastenverlichting (a)	6,219	8,801
1	IACK dekking (nieuwe gevallen na 2024)	0,055	1,561
2	Lastencompensatie premie-effecten burgers	-0,394	1,453
3	Grondslag Vpb	1,000	1,000
4	Zelfstandigenaftrek	0,258	0,605
5	Tariefstructuur energiebelasting EB (Fit for 55) (gas en elektra)	0,500	0,500
6	Schuif energiebelasting w.v. 1 ^e schijf gas (+5,23 ct)	0,320	0,493
7	Tabaksaccijns (naar ca. 10 euro voor een pakje)	0,484	0,484
8	OVV niet-woningen (8% naar 9%)	0,450	0,450
9	Verhogen vliegbelasting (400 mln. taakstellend)	0,400	0,400
10	Aanscherpen verbruiksbelasting niet-alcoholische dranken	0,300	0,300
11	Gebruik envelop motie Hermans (225 mln)	0,225	0,225
12	Afschaffen middelingsregeling	0,178	0,178
13	Afschaffen schenkingsvrijstelling eigen woning	0,015	0,152
14	Vrijstelling bpm bestelauto naar 0% in 2026	0,351	0,141
15-19	Belasten verhuurd vastgoed box 3 (leegwaarderatio); Beperken inputvrijstelling WKK; Afschaffen vrijstellingen EB - mineralogische en metallurgische procedés; Gebruik envelop motie Hermans (75 mln); Afschaffen verlaagd tarief glastuinbouw	0,398	0,387
	Lastenverhoging (b)	4,540	8,329
	Saldo fiscale maatregelen (a-b)	1,679	0,472
	Absoluut (a+b)	10,759	17,130

(a) Er zijn ook 6 fiscale maatregelen zonder budgettaire effect: Invoering werkelijk rendement box 3, Aanscherpen CO₂-heffing industrie, Oplopende CO₂ minimumprijs, Bijmengverplichting groen gas (20%), MRB++ EV/Fossiel (km-stand), Loslaten koppeling SDE en ODE.

Bron: Budgettaire bijlage Coalitieakkoord (2021: 20) en CPB (2022).

Lastenverlichting. Bij het pakket lastenverlichting springt de afschaffing van de verhuurderheffing in het oog. De coalitie wil bindende prestatieafspraken maken met corporaties zodat de investeringscapaciteit die ontstaat door de lastenverlichting gebruikt wordt voor de bouw van flexwoningen, betaalbare huurwoningen, renovatie,

verduurzaming en voor de leefbaarheid van wijken. Verder komt er lastenverlichting voor met name de lage- en middeninkomens ter hoogte van 3 miljard euro structureel, waarmee beoogd wordt een evenwichtig en gemiddeld positief koopkrachtbeeld voor iedereen na te streven.

Bij de financiering van de zorg verschuift er van allerlei heen en weer binnen de mix van belastingen, eigen bijdragen en de compensatie daarvoor.² Door de automatische doorwerking van de zorgmaatregelen op de zorgpremies wordt het effect gecompenseerd met vergelijkbare lastenmaatregelen, zodat er per saldo geen effect op de lastendruk is (als gevolg van de zorgmaatregelen).

Lastenverzwaring. De lasten voor bedrijven en ondernemers stijgen (1,6 miljard euro structureel), vooral door de afbouw van de zelfstandigenaftrek en de verhoging van de vennootschapsbelasting, naast een aantal kleinere aanpassingen. De coalitiepartners willen de Nederlandse vennootschapsbelasting internationaal concurrerend houden en wil tegelijkertijd constructief inzetten op het bestrijden van internationale belastingontwijking via internationale samenwerking. Kleine open economieën kunnen immers niet straffeloos hogere vpb-tarieven hanteren ten opzichte van omringende landen. De vaststelling van het vpb-tarief wordt formeel weliswaar door elk land zelf bepaald, maar in werkelijkheid door de internationale krachtsverhoudingen. Landen beconcurreren elkaar sinds de jaren tachtig met steeds lagere vpb-tarieven.

Autorijden, vliegen en tabak zullen zwaarder worden belast: de tabaksaccijns stijgt naar 10 euro voor een pakje sigaretten en milieuvervuulende mobiliteit zal worden beprijsd.

De inkomensafhankelijke combinatiekorting (IACK) wordt voor nieuwe gevallen afgeschaft na 2024. Dit wordt gedaan door vanaf 2025 een leeftijdsondergrens op basis van geboortjaar te hanteren. Kinderen die in 2025 geboren worden, tellen in 2025 niet meer mee voor de IACK. In 2026 tellen ook kinderen geboren in 2026 niet meer mee, enzovoort. De IACK wordt op deze wijze in 13 jaar tijd met ingang van 2037 afgeschaft.

Ook vermogen zal zwaarder worden belast (structurele meeropbrengst 0,4 miljard euro). Zo stijgt de overdrachtsbelasting van niet-woningen van 8% naar 9% en komt de schenkingsvrijstelling eigen woning te vervallen. Verder zal particulier vermogen in box 3 naar feitelijk reëel rendement worden belast.

Het pakket van de coalitie somt ook 19 Klimaatlasten op die nogal variëren betreffende het doel, het bereik en het budgettaire belang. Het zijn veelal kleine maatregelen die in 15 van de 19 gevallen een budgettair belang kennen dat kleiner is dan een half miljard euro (structureel). Waakzaamheid is hier geboden, want gericht beleid ter stimulering van

² Zie in tabel 1 Effect IAB premie, Effect nominale premie en zorgtoeslag, en Lastencompensatie premie-effecten burgers.

maatschappelijk verantwoord consumptiegedrag heeft het risico samen te klitten met hoge uitvoeringskosten.

Heilige fiscale huisjes. Helaas blijven veel fiscale hoofdpijndossiers ongemoeid (de hypotheekrenteaftrek, de veelheid aan heffingskortingen, de scheefgroei van de fiscale behandeling van een- en tweeverdieners, het regime van directeur-grotoaandeelhouders), maar er wordt wel degelijk ook getornd aan een aantal heilige fiscale huisjes. De erkenning van de opgetreden scheefgroei in het verleden en de wens dat proces te stoppen bij de belasting van fictief vermogensrendement in box 3, onderzoek naar de bedrijfsopvolgingsfaciliteiten, het schrappen van de schenkingsvrijstelling eigen woning (jubelton), de afbouw van zowel de IACK als de zelfstandigenaftrek en het schrappen van de verhuurderheffing zijn hier voorbeelden van. Ook gaat het Toeslagenstelsel op de schop.

Doorrekening Centraal Planbureau. Het CPB (2022) heeft een doorrekening gemaakt van het Coalitieakkoord. Op onderdelen van het fiscale pakket en ook in het geheel wijken de cijfers onderling af. Zo tellen de door het CPB opgesomde lastenverzwaringen op tot structureel 11,0 miljard euro, waar de teller bij het Coalitieakkoord blijft steken op 8,3 miljard euro. Aan de kant van de lastenverlichting telt de CPB-opstelling op tot 9,3 miljard euro, waar het Coalitieakkoord uitkomt op 8,8 miljard euro structureel. Volgens het Coalitieakkoord is dus per saldo sprake van een bescheiden structurele lastenverlichting van 0,5 miljard euro, terwijl uit de opstelling van het CPB een structureel lastenverzwaring van 1,7 miljard euro valt af te leiden. Het voert te ver om hier alle verschillen te bespreken en te duiden. In de praktijk gaat het steeds om een net iets andere inschatting van de budgettaire effecten. Als voorbeeld kan de afschaffing van de verhuurderheffing dienen: het CPB schat de derving in op 2,0 miljard euro (structureel), terwijl het Coalitieakkoord hier 1,7 miljard euro lastenverlichting noteert.

2 Mix: hogere heffingen op mobiliteit en vermogen, lagere lasten op arbeid

Belastingen brengen altijd versturende effecten teweeg, maar sommige heffingen brengen grotere verstoringen met zich mee dan andere. De definitie van verstoring is hier dat de belasting ingrijpt op de economisch efficiënte allocatie van middelen/productiefactoren. In de internationale empirische literatuur heeft dit thema de laatste jaren veel aandacht gekregen (Cnossen & Jacobs, 2021; Gruber & Saez, 2002; Meghir & Phillips, 2008; Saez et al., 2009). Op basis van de geschatte parameters kan een aantal belastingsoorten gerangschikt worden naar hun versturende effecten op het bruto binnenlands product per capita. Oplopend van weinig naar fors versturende effecten ziet deze rangschikking er als volgt uit: vermogensbelasting (met name op onroerende zaken), indirecte belastingen, inkomensheffingen op arbeidsinkomen, inkomensheffingen op vermogensinkomen en de vennootschapsbelasting.

Het coalitiepartners zijn niet doof gebleken voor deze wetenschappelijke inzichten en het eerdere advies van de Commissie inkomstenbelasting en toeslagen (2012/2013): een

slimme verschuiving belastingen kan de economische schade door belastingheffing verminderen. Daar is ook ruimte voor, want in internationaal perspectief zijn de belastingen op arbeidsinkomen relatief hoog zijn (Caminada & Stevens, 2021; OESO, 2022). De coalitiepartners erkennen dat in het akkoord door de belastingmix aan te passen. Ook in de transitie naar een circulaire economie kan het geleidelijk verschuiven binnen de belastingmix verstandig zijn. Hierbij gaat het om belastingen die ook ingrijpen op de verdeling van middelen, maar hierbij is het uitgangspunt dat de huidige verdeling niet maatschappelijk optimaal is vanwege negatieve externaliteiten.

Critici wijzen er (terecht) op dat van een verschuiving van de inkomstenbelasting naar belastingen op mobiliteit en vermogen geen grote economische effecten mogen worden verwacht, omdat het grootste knelpunt op de arbeidsmarkt ligt bij laagbetaalde arbeid: het maak dan niet uit of je door de kat of de muis wordt gebeten. De échte winst van de verschuiving is dat de inkomstenbelasting discrimineert tegen loonarbeid en de belastingen op mobiliteit en vermogen niet. Ook ondernemers, gepensioneerden, werklozen en vermogenden betalen belastingen op mobiliteit en vermogen. De prikkels om arbeid aan te bieden worden via de belastingmixschuif dus wel degelijk sterker, doordat de inkomensverschillen tussen arbeidsinkomen en niet-arbeidsinkomen toenemen. Zouden daarentegen al deze inkomenseffecten volledig worden gerepareerd, dan heeft lastenverschuiving van arbeid naar mobiliteit en vermogen vanzelfsprekend nauwelijks effect. Onduidelijk is welke route er in het Coalitieakkoord wordt gekozen, want de knop 'Lastenverlichting middeninkomens' is weliswaar omvangrijk met structureel 3 miljard euro per jaar, maar nog niet concreet uitgewerkt.

Niettemin past het voorstel van het Coalitieakkoord in de trend van veel studies die concluderen dat een verschuiving binnen de belastingmix een positieve invloed kan hebben op de economie.

3 Te late reacties op crises Toeslagenstelsel en Vermogensrendementsheffing

Het behoeft geen nadere toelichting dat zowel het Toeslagenstelsel als de forfaitaire vermogensrendementsheffing (box 3) onhoudbaar zijn geworden. Het Toeslagenstelsel en de vermogensrendementsheffing hebben grote schade berokkend aan de geloofwaardigheid en acceptatie van het belastingstelsel.

De coalitie heeft nu de ambitie om de toeslagen af te schaffen, zodat mensen niet verdwalen in de regelingen of te maken krijgen met hoge terugvorderingen. Er komt een aanpassing van de kinderopvangtoeslag, waarbij de toeslag direct wordt uitgekeerd aan kinderopvanginstellingen zodat ouders niet meer worden geconfronteerd met terugvorderingen.³ Dat roept de vraag op waarom in het Coalitieakkoord niet ook een dergelijke route wordt voorgesteld voor de zorgtoeslag. Wel stelt het akkoord dat ook de

³ Ouders betalen nog wel een beperkte eigen bijdrage (5%).

Huurtoeslag zal worden hervormd en vereenvoudigd, maar onduidelijk blijft welke richting dat op zal gaan. Over het kindgebonden budget wordt niets gezegd, zodat het Coalitieakkoord zich beperkt tot aanpassing van twee van de vier toeslagen. De claim dat de toeslagen worden afgeschaft is dus hooguit voor een kwart waar.

Ook de problematiek rondom de vermogensrendementsheffing heeft men in Den Haag veel te lang op zijn beloop gelaten. Dat zorgt nu voor acute problemen, want De Hoge Raad (2021) heeft onlangs een uitspraak gedaan die verstrekende gevolgen heeft. De in het jaar 2017 ingegane wettelijke regeling van het belasten van spaargeld en overig vermogen in box 3 van de inkomstenbelasting is in strijd met het ongestoord genot van eigendom en het discriminatieverbod in het Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens (EVRM). Het is vanzelfsprekend goed dat er in het Coalitieakkoord eindelijk wijzigingen worden voorgesteld voor de heffing op vermogen, maar naar verwachting komt de voorgestelde aanpassing van de heffing over box 3-vermogen per 2025 naar een heffing op basis van reëel rendement – waarbij de vrijstelling in box 3 zal worden verhoogd naar een bedrag van circa 80.000 euro – gewoonweg te laat. Het arrest van De Hoge Raad heeft immers een bom gelegd onder de veel bekritiseerde box 3-belasting op spaargeld. Het nieuwe kabinet moet nu waarschijnlijk snel maatregelen nemen die niet kunnen wachten tot 2025, want het arrest van De Hoge Raad verklaart de huidige box 3-systematiek sinds 2017 illegaal. Dat betekent dat de inkomstenbelasting over 2021 niet op die manier berekend mag worden en dat anders 1,7 miljoen Nederlanders bezwaar kunnen maken tegen hun belastingaanslag 2021.

Het is aan te bevelen om voor box 3 over te stappen naar een aangepaste vermogenswinstbelasting. Vanwege de uitvoerbaarheid van een dergelijke heffing bepleit ik een combinatie van een echte vermogenswinstbelasting voor de activa en passiva waar dit mogelijk is, gecombineerd met een forfaitaire heffing voor andere activa en passiva waar dit nodig is. Een substantieel heffingsvrij vermogen zorgt ervoor dat de doelgroep beperkt blijft en komt de uitvoerbaarheid ten goede.

4 De rommelzolder die niemand wil opruimen

Het Nederlandse fiscale stelsel oogt als een rommelzolder die niemand wil opruimen, omdat iedere partij gehecht is aan een deel van de rommel. Het stelsel kent meer dan honderd inkomensbeperkende regelingen en anomalieën (belastinguitgaven, aftrekposten en vrijstellingen), naast het systeem van toeslagen waar jaarlijks 4,5 miljoen huishoudens gebruik van maken. De belastingtarieven zijn daardoor veel hoger dan ze geweest zouden zijn zonder deze regelingen. Een uitruil (slimme sigaar uit eigen doos) ligt voor de hand, want dat zou de fiscale balans van zowel de overheid als gezinnen kleiner maken. Minder tegemoetkomingen en minder rondpompen van geld in ruil voor lagere tarieven. Wederom bleek er geen politieke meerderheid voor deze welvaartsverhogende belastingpolitiek.

Op dit terrein valt niettemin nog veel te doen. Zoals de gewenste vereenvoudiging van de heffingskortingen en de fiscalisering van de volks- en zorgverzekeringen. Ook de verdere afbouw van subsidies op wonen (huur en koop) blijft op de agenda staan. Verder is het fiscale regime voor dga's en zzp'ers aan groot onderhoud toe.

Helaas dringt het Coalitieakkoord bij de zzp-problematiek niet door tot de (fiscale) kern. Fiscale subsidiëring van zzp'ers via de zelfstandigenaftrek en de mkb-winstvrijstelling maakt economisch gelijksoortig arbeidsaanbod in dienstbetrekking relatief 'duur'. Beide instrumenten hadden moeten worden bijgesteld, hetgeen niet wordt voorgesteld. Voor het bereiken van een beter evenwicht in fiscale behandeling van zzp'ers en werknemers in loondienst vraagt de arbeidsmarkt om maatregelen (cf. Commissie Borstlap). In dat licht is het goed dat de zelfstandigenaftrek vanaf 2023 met stappen van 650 euro wordt teruggebracht tot 1200 euro in 2030, maar het is onbegrijpelijk dat zelfstandigen vervolgens weer worden gecompenseerd via de verhoging van de arbeidskorting. Waarom dan aan deze afbouw-compensatieroute beginnen?

Het Coalitieakkoord laat verder de grote mate van fiscale discriminatie min of meer intact, terwijl de belastingdrukverschillen bij vergelijkbare bruto inkomens fors zijn. Huishoudens met een vergelijkbaar bruto inkomen kunnen sterk verschillen in de hoogte van de belastingdruk (Caminada & Goudswaard, 2021). Deze verschillen zullen niet verdwijnen, zolang de wetgever wil blijven discrimineren in de belastingheffing en bij inkomensafhankelijke regelingen naar verschillende arbeidspatronen (eenverdieners, tweeverdieners), sociaaleconomische status (werknemer versus ondernemers; dga, zzp'ers en andere zelfstandigen), verschillen in huishoudsamenstelling (met of zonder kinderen), verschillende leefvormen (alleenstaanden, samenwonenden), verschillende voorkeuren voor opvoeding van kinderen (kinderen wel of niet naar de opvang), verschillende voorkeuren voor huur- of koopwoningen en leeftijd (gepensioneerden dragen minder bij aan de collectieve voorzieningen).

In de loop van de tijd is op tal van plaatsen het globale evenwicht van een belastingheffing naar draagkracht door instrumentalisering verstoord geraakt en zijn tegenstellingen ontstaan in de maatschappelijke verhoudingen: huurders tegenover eigenaren, zzp'ers tegenover werknemers, alleenverdieners tegenover tweeverdieners, huishoudens met tegenover zonder (jonge) kinderen, et cetera. Het Coalitieakkoord verandert hier ten principale niets aan (afgezien van kinderopvang die nagenoeg gratis zal worden).

5 Conclusie

Na de 5 miljard euro lastenverlichting in 2016, vervolgens 6,4 miljard euro lastenverlichting in het vorige regeerakkoord, staat nu 1,7 miljard euro lastenverlichting op de rol in het Coalitieakkoord tot en met 2025. Hieruit mag niet de conclusie worden getrokken dat de lasten dalen, integendeel. Ten eerste moet de beperkte bijsturing door het Coalitieakkoord worden gezien tegen de achtergrond van het basispad van het CPB (= ongewijzigd beleid).

Uiteindelijk laat het pakket van het Coalitieakkoord de beleidsmatige lasten (BLO) ongemoeid. In het basispad nemen de beleidsmatige lasten met 9,5 miljard euro toe, waarvan ongeveer een derde voor gezinnen, en twee derde voor bedrijven. Een tweede kanttekening betreft de inschatting van de budgettaire effecten van de fiscale maatregelen. De doorrekening van het CPB laat een structurele lastenverzwaring zien van 1,7 miljard euro, terwijl de opstelling in het Coalitieakkoord een structurele lastenverlichting van 0,5 miljard euro presenteert.

De coalitie spreekt zich in het akkoord uit over de ambitie het belastingstelsel te hervormen en daarbij in te zetten op vereenvoudiging. Met de 37 voorgestelde maatregelen is er echter weinig wat wijst in de richting van fundamentele hervorming en vereenvoudiging van het stelsel. Het pakket is te onsamenhangend om als (fundamentele) belastinghervorming te kunnen kwalificeren. De coalitiepartners draaien weliswaar aan veel fiscale knoppen en een aantal heilige fiscale huisjes wordt ter discussie gesteld, maar het globale evenwicht van een belastingheffing naar draagkracht raakt steeds verder uit beeld door instrumentalisering.

Het Coalitieakkoord is onmiskenbaar een compromis. Wie echter nog wat verder kijkt, ziet dat het akkoord het pad effent voor de toekomst: via een verdere verhoging van de prijzen (heffingen) op CO₂-uitstoot en energie kunnen de lasten op arbeidsinkomen verder dalen waardoor de schadelijke effecten van belastingheffing verminderen.

Auteur

Koen Caminada (e-mail: c.l.j.caminada@law.leidenuniv.nl) is hoogleraar Empirische analyse van fiscale en sociale regelgeving, Universiteit Leiden en vice-decaan van de Faculteit Governance & Global Affairs in Den Haag

Literatuur

- Caminada, K. en K. Goudswaard, 2021, Dutch Tax Policy Creates Heterogeneity in Tax Burdens, in: Sijbren Cnossen & Bas Jacobs (eds), *Tax by Design for the Netherlands*, Oxford University Press, Chapter 17: 311-325.
- Caminada, K. en L.G.M. Stevens, 2021, Update Blauwdruk voor belastinghervorming 2021, *Weekblad Fiscaal Recht*, 2021(7394): 1108-1131.
- Centraal Planbureau, 2022, *Analyse coalitieakkoord 2022-2025*, 10 januari 2022 (inclusief Bestand met de maatregelen).
- Cnossen, S. en B. Jacobs, 2021a, *Tax by Design for the Netherlands*, Oxford University Press ([klik hier](#)).
- Cnossen, S. en B. Jacobs, 2021b, Belast alle werkelijke vermogensopbrengsten, net als andere landen (2021), *Economische Statistische Berichten*, 23 november 2021.
- Coalitieakkoord, 2021, Omzien naar elkaar, vooruitkijken naar de toekomst. Coalitieakkoord 2021–2025 VVD, D66, CDA en ChristenUnie, 15 december 2021 (inclusief Budgettaire bijlage coalitieakkoord).

- Commissie inkomstenbelasting en toeslagen, 2012/2013, Naar een activerender belastingstelsel. Interimrapport, 2012, en Eindrapport (2013), Den Haag.
- Commissie Regulering van Werk (Commissie-Borstlap), 2021, In wat voor land willen wij werken?, Den Haag.
- Gruber, J. en E. Saez, 2002, The Elasticity of Taxable Income: Evidence and Implications, *Journal of Public Economics*, vol. 84(1): 1-32.
- Hoge Raad, 2021, Arrest vermogensrendementsheffing, 24 december 2021 [ECLI:NL:HR:2021:1963](https://ecll.nl/hr/2021/1963), [Hoge Raad 21/01243 \(rechtspraak.nl\)](https://rechtspraak.nl/HogeRaad/21/01243).
- Meghir, C. en D. Phillips, 2008, Labour supply and taxes, IFS Working Papers W08/04. London: Institute for Fiscal Studies.
- OECD, 2022, Revenue Statistics - OECD countries: Comparative tables. : Chapter 4 - Countries - Tax revenue and % of GDP by selected taxes.
- Saez, E., J.B. Slemrod en S.H. Giertz, 2009, Using elasticities to derive optimal income tax rates, *Review of Economic Studies*, vol. 68(1): 205-229.